

Alexandr Solženicyn – Jeden den Ivana Děnisoviče

Literární druh:

próza

Literární žánr:

částečně autobiografická novela

Literární směr:

není představitelem žádného moderního směru, píše klasický román

Vypravěč:

er forma

Doba děje:

50. léta 20. stol

Místo děje:

pracovní tábor

Jeden den Ivana Děnisoviče

Tuto knihu Alexandr Solženicyn napsal v roce 1959 a inspiruje se v ní osobní zkušeností z let 1951-1953, tedy z doby svého věznění. Solženicyn byl kvůli svým znalostem přírodních věd přesunut ze společného tábora do tábora pouze mužského, kde pracoval jako dělník.

Jako první novelu otisknul přítel Solženicyna Alexandr Trifonovič Tvardovský s výslovným souhlasem Nikity Sergejeviče Chruščova v listopadovém čísle časopisu Novyj mir roku 1962. Zde se však na radu Tvardovského příběh objevil v upravené podobě. Původní název byl Šč-854 s podtitulem Jeden den jednoho mukla a i syžet byl kritičtější k režimu. Originální verze vyšla poprvé až ve Francii roku 1973.

Hlavní postava Ivan Děnisovič Šuchov (v knize je používáno téměř výhradně Šuchov, název Ivan Děnisovič je vysvětlen dále) je inspirována osobou jednoho vojáka, se kterým Solženicyn bojoval v době druhé světové války; ten však ve vězení nikdy nebyl.

Důvod zajetí literární postavy:

obvinění ze špionáže po útěku z německého zajetí – byl v té době velmi častý a mnoho Solženicynových spoluvězňů bylo odsouzeno právě z této příčiny.

Překlad:

Do češtiny dílo přeložil Sergej Machonin již v roce 1963 a je to překlad dle mého názoru velmi nadčasový, našla jsem jen málo výrazů, které mne udivily nebo které se dnes již nepoužívají(tuze).

Děj:

Jak už název napovídá, příběh novely je velmi jednoduchý, jedná se o popis jednoho dne vězňů

v pracovním táboře. Ten začíná budíčkem v pět hodin ráno, Šuchov výjimečně zůstává na lůžku déle než ostatní, protože se necítí dobře. Dozor si ho však všimne a pošle ho do „korekce“. Ve skutečnosti však je jen třeba umýt podlahu na strážnici. Po práci jde Šuchov na marodku a pokusí se přemluvit lékaře, aby ho tam nechal. To se mu nepodaří, nicméně tato epizoda je podle mne důležitá z toho důvodu, že se zde poprvé setkáváme k lidskému přístupu k vězňům, o to více zřetelným v kontrastu s povýšeným postojem dozorců.

Po neúspěchu běží Šuchov na snídani, která stejně jako večere je jediným momentem, který má vězeň pro sebe, doslovně – „Když se nepočítá spaní, má káranec skutečně pro sebe jen deset minut u snídani, pět u oběda a pět u večere.“

Opět můžeme pozorovat lidskou tvář káranců, žijících v pro nás naprosto nepředstavitelných podmínkách, ve kterých je opravdu těžké zachovat si důstojnost. To vidíme například v takových detailech, jako je například to, že vězni si i přes třesutý mráz sundávají před jídlem čepice či že kosti z jídla neházejí rovnou na zem, nýbrž je nejprve hromadí na stole.

Poté vězni odcházejí na práci na stavbu. V této části mne velice zaujal přístup jedinců v partě, jejich vtípkování, popichování se, zlehčování situace. Při čtení těchto řádků na mne dýchala až uvolněná a přátelská atmosféra, pro dnešního člověka těžko slučitelná s tak hroznými podmínkami, ve kterých káranci pracovali.

Při obědě se Šuchovovi podaří díky nepozornosti kuchaře získat pro jeho partu dvě misky přidělu navíc, jednu z nich nakonec dostane on sám. K takovému štěstí se přidá skutečnost, že jeden z jeho přátel mu dá část balíku, který mu přišel z domova.

Ještě mi přišla velmi zajímavá jedna epizoda, a to když při návratu do tábora Šuchovova parta zaznamená jinou vracející se a závodí s ní o to, kdo jako první dojde do tábora. Na jednu stranu hloupost, na druhou stranu otázka dřívějšího návratu, delšího odpočinku, lepšího jídla a možná i trochu mužské ješitnosti. Opět můžeme vidět, jaké detaily hrají v životě vězně velikou roli.

A tak, když si před usnutím Ivan Děnisovič Šuchov vzpomene na celý svůj den, může si s úsměvem na rtech říci, že „minul den, ničím nezakalený, skoro šťastný.“

Postavy:

V knize je velice dobře popsáno postavení vězňů a dozorců, ale hlavně hierarchie mezi vězni. Důležité pro to, kdo vydrží, není to, kdo (jakýmkoli způsobem) získá něco navíc, ale kdo si zachová lidskou důstojnost a hrdost. Vybrala jsem několik hrdinů knihy, které hrají dle mého názoru podstatnou roli ve vyjádření myšlenky knížky. Kromě Vdovuškina jsou to všichni vězni.

Ivan Děnisovič Šuchov

Hlavní postava, dozvídáme se o něm především z vnitřní charakteristiky (den prožíváme jeho očima). Je to člověk prostý, nicméně ne hloupý, pracovitý, šikovný a pečlivý (práce na stavbě). S ostatními vychází dobře, i když si nesnaží vydobýt postavení, vězni si ho váží pro jeho um.

Šuchov

Je věřící, ale spíše z tradice. I přesto však nad věcmi přemýšlí (můžeme to vyčíst z rozhovoru s kapitánem, kdy se baví o Měsíci) a je to bohabojný člověk. I to možná přispívá k tomu, že u něj zůstávají lidské hodnoty.

Andrej Prokofjevič Ťurin tzv. parťák

Vedoucí stočtvrtého oddílu vězňů, ve kterém je i Šuchov. Zastává svou funkci svědomitě a jeho spoluvězni ho za to uznávají. Snaží se pro svou „partu“ (oddíl) získat snazší práci či lepší přiděl, a když se objeví problém, jsou ochotni se za něj postavit.

Feťukov

ztvární člověka, který ztratil všechnu čest a je pro něj důležitější nedopalek cigarety než jeho vlastní důstojnost. Šuchov ho nazývá kojotem, což neoznačuje jen nadávku, ale přeneseně i přeměnu myšlení ve zvířecí.

Gopčik

Mladý (šestnáctiletý) vězeň. Jeho postava zde naznačuje, že v pracovním táboře nezáleží na věku, ale na povaze. Pro Šuchova znamená víc než starší Feťukov.

„Z Gopčika bude správný táborový sekáč. Tak tři roky se ještě bude zaučovat, povyroste a dotáhne to nejmíň na kráječe chleba – kdekdo mu to prorokuje.“

Bujnovskij

Zkušený starý námořník – kapitán, který procestoval svět, pracoval na anglických lodích. Velmi moudrý, opět zde však dokazuje, že v táboře si jsou všichni rovni.

Aljoška

Věřící, který jako jeden z mála v táboře dodržuje křesťanské rituály. Šuchov se s ním nikdy nemůže dohodnout („Aljoško, ... ty modlitby jsou jako žádosti. Buď nedojdou, nebo ‚stížnost se zamítá‘.“), což naznačuje i autorův postoj k církvi. Ukazuje, že v tak tíživých podmínkách se člověk obrací více k sobě, své hrdosti a síle než k vyšším bytostem. Jméno může být bráno i jako aluze na zbožného Aljošu Karamazova z díla Fjodora Michajloviče Dostojevského Bratři Karamazovi.

Nikolaj Semjonyč Vdovuškin

lékař na marodce, i když se v knize vyskytuje jen v jednom okamžiku, jeho role je významná proto, že i jako nadřízený se chová k vězňům lidsky, přívětivě a bere je jako osobnosti a ne jako pouhá čísla nebo jednotky. Šuchovovi tyká a snaží se mu vyhovět. Myslím si, že takový přístup je právě důležitý k tomu, aby si káránci mohli vážit sami sebe.

Ju

osmdesát jedna – je dle mého názoru nejdůležitější postavou, která představuje hlavní myšlenku knihy. Je to stařec ztělesňující sílu člověka, nezlomného a odolného vůči neskonale psychické zátěži. Drobnost, že svůj přiděl chleba položí na čistý ubrousek a ne na stůl, je symbol pro to, že i do své mysli pouští jen věci čisté a nenechá se udolat životem ve vězení.

Jazyk

Velikou roli hraje v knize použitý jazyk, který dotváří atmosféru, pomáhá nám pochopit myšlení postav a vcítit se do nich. Příběh je vyprávěn v er-formě, ale očima Ivana Děnísoviče Šuchova. Zajímavé je i časté použití vypravěčského stylu ve druhé osobě, připomínající rady starších vězňů mladším (nově příchozím). Solženicyn tímto způsobem vtahuje čtenáře do děje a ještě více působí na smysly i city. Pro příklad:

„V žádném případě se nesmíš zmýlit. Podepíšeš o hlavu víc – padne na to tvoje hlava. A těch eskortůků co sem nastrkali! Obstoupili v půlkruhu kolonu z teplárny, samopaly napřažené a míří ti rovnou do držky.“

Dalším neobvyklým prostředkem je polopřímá řeč, která se vyskytuje převážně jako přepis myšlenek Šuchova.

„A to lámání se mu teď ze zad přestěhovalo do nohou – ... Ach, ohřát se tak u bubínku!“

Velice důležitým prvkem je použití nespisovného jazyka a vězeňského slangu v přímé a polopřímé řeči. Nastiňuje a doplňuje ukázané myšlení káránců, které se velmi liší od přemýšlení literárních postav vězňů do té doby. Solženicyn jako první ukazuje opravdový, realistický obraz člověka dehtaného do posledního dechu. Boří dosavadní představy a líčí, že málokomu zbude síla na přemýšlení o svém smyslu života, natož o společnosti a spravedlnosti celkově. Uvedu několik příkladů použití vězeňského žargonu:

Kárové – káránci
 Parta – oddíl
 Parťák – vedoucí vězeň oddílu
 Eskortáci – členové eskorty
 Zeleňáci – nově příchozí
 Práskač – udavač
 Bezpečák – dozorce
 Fasovat – dostávat

Zajímavé je i použití slova „domů“ místo „do tábora“, ukazuje to dlouhou dobu, po kterou byli káránci vězněni. Sám Šuchov říká: „Od mé staré mě odveleli v jednačtyřicátém, občane veliteli. Já ani nepamatuju, jak ta ženská vypadá.“

Jelikož se na den díváme očima Ivana Děnísoviče, je i jazyk vyprávění takový, jaký by použil člověk po 8 letech věznění. I v autorském textu najdeme mnoho hovorových a nespisovných výrazů, například:

Slítneš, prevít, ohřejem, odbydeš, já jsem si svých osm odkroutil, koukli se, Že vás někoho vemu přes palici!, aj.

Nicméně zde najdeme i mnoho obrazných až poetických popisů přírody, zdobných přirovnání, metafor a personifikací, díky kterým si můžeme velice živě představit podmínky, ve kterých káránci žili. („Mráz pátil. Ožehl Šuchovovi plíce řídkou žíravou mlhou.“) Takový umělecký jazyk nám může nastínit i to, že je důležité vnímat okolí a přírodu i v hrozných podmínkách. Solženicyn často básnický popisuje slunce, které může připomínat právě lidského ducha.

Byla pořád ještě tma, ačkoli se nebe na východě začínalo zelenat a jasnit.

Nad prázdným stavenišťem vyšlo rudé zamlžené slunce: [...]

Co mne ovšem nejvíce překvapilo, byl hovor vězňů mezi sebou – lehkost, vtip a nadsázka, se kterou se vypořádávali s tak těžkou situací. Mnohdy jsem se pobavila i tím, jak jsou dnešní vtipy podobné těm, které Solženicyn použil ve své knize. Uvedu jen pár ukázek:

... jeden mladší, bývalý hrdina Sovětského svazu, se vyšplhal na sloup a otíral teploměr. Zdola mu radili: „Nedejchej na něj, dejchej stranou, aby nestoup.“ „Leda tobě!..., dech na to nemá vliv.“

„Copak Šuchov,“ popichuje Kilgas. „Šuchov, ten už je, kamarádi, jednou nohou u mámy.“

„Tamhletou bosou,“ prohodil někdo. Rozesmáli se.

(Šuchov měl levou válenku sundanou a ohříval si onuci.)

Myšlenka díla:

Jak už bylo několikrát zmíněno, ideou díla je zachování lidské důstojnosti v nelidských podmínkách. Solženicyn nejenže jako první zobrazuje život v táborech nucených prací, což mu přináší popularitu především v zahraničí, ale přichází i s novým přístupem k hlavnímu hrdinovi – vězni. V celé knize totiž téměř nejsou zmínky o okolním světě, ani o postoji vězně k němu. Co je důležité, je právě dnešní den. Autor nám ukazuje, že člověk je schopen přizpůsobit se hrozným podmínkám, asimilovat se tak, že na lepší ani nepomýšlí. Nestěžuje si, nelamentuje, přijímá den po dni a ani si téměř nedovede představit, že by byl jiný, než na který je zvyklý.

Ale někdy si přece jenom pomyslíš – až ti to vezme dech: trest tedy přece skončí, klubíčka je co nevidět konec... Panebože! Těmahle nohama – rovnou na svobodu, je to vůbec možné?

Tak čtenáři alespoň přiblíží, do jaké míry je člověk schopen slevit ze svých nároků, zbavit se veškerého luxusu i běžné úrovně života a přitom si udržet priority, úroveň myšlení, bystrosti i smyslu pro humor.

Osobně mi však přijde, že je horší přijít o soukromí, než o hmotné statky. Sám Solženicyn to ve svém díle potvrzuje.

Nejspíše to byl záměr, aby si člověk přestal sám sebe vážit, a to tím způsobem, že mu nedají prostor k tomu, aby mohl o sobě – o své hodnotě – přemýšlet.

Ani tu myšlenku nemá arestant svobodnou. Věčně se točí kolem jednoho, věčně dotírá: jestlipak mi neprijdou na ten chleba ve slavníku, Jestlipak mě večer na marodce uznají? Půjde kapitán sedět, nebo nepůjde? A jak to, že Césarovi vydali to jeho teplé prádlo?

Nicméně s takovým přístupem k člověku lze bojovat i tiše, třeba i položením si kousku chleba na čistý bílý ubrousek.

Hliněná chata na kraji Kok-Tereka. Ulice Pionýrská, kde žil vyhnaný Solženicyn od září 1953 do června 1956. Rok 1955.

Vítání chlebem a solí na nádraží v Chabarovsku. Červen 1994.